

Dede Korkut Kitabı'nda Geçen *balkı-* Fiili Üzerine

On the Verb *balki-* in the Book of Dede Korkut

Şahin Yıldız¹

ÖZET

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan *Dede Korkut Kitabı*, bulunduğu gündün itibaren ilgi odağında kalmayı başarmış eserlerden biridir. Oğuzlar hakkında önemli bilgiler içeren eserden doğru bir şekilde yararlanmak adına, eserle ilgili azımsanmayacak sayıda okuma ve anlamlandırma denemeleri yapılmıştır. Eserdeki kelimelerin etimolojisi bu bağlamda ilgi çekmiş ve birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada, *Dede Korkut Kitabı*'nda D207/2'de geçen *balkı-* 'parlamak' fiili ele alınacaktır. *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında *balğı-* ve *balğu-* olarak da geçen fiilin kökeni ile ilgili kaynaklarda fikir birliği olmadığı görülmüştür. Birçok etimoloji sözlüğünde ele alınmayan kelime, Tietze'nin ve Nişanyan'ın sözlüklerinde ele alınmıştır. *balkı-* fiili ile ilgili ilk isabetli görüşler Tietze tarafından ortaya atılmıştır. Tietze, kelimeyi Arapça kökenli *bark* 'şimşek' kelimesiyle ilişkilendirmiş ve +i- isimden fiil yapım eki ile *barkı-* > *balkı-* şeklinde geliştiğini ileri sürmüştür. Bu çalışmada kelimenin ilk geçtiği metinlerden günümüz Anadolu ağzlarına kadar şekilsel ve anlamsal serüveni verilmiş ve Tietze'nin etimolojisinin düzeltilmeye muhtaç olduğu kanıtlarıyla birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece kelimenin Tietze'nin belirttiği gibi Türkçede *bark* > *barkı-* > *balkı-* olarak gelişmediği, yer aldığı en eski Türkçe metinlerde *balk* olarak geçmesi dolayısıyla *balk* > *balkı-* > *barkı-* olarak gelişmiş olduğu görüşü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut Kitabı*, *berk*, *balkı-*, *barkı-*, etimoloji

ABSTRACT

The *Book of Dede Korkut* has an important place in Turkish literature and is one of the monumental works that have managed to stay in the center of attention since the day it was discovered. In order to benefit from the work, which contains important information about the Oghuz Turks, a substantial number of attempts at reading and interpreting the work have been made. The etymology of the words in this epic has attracted attention in this context and been made the subject of many studies. The current study will discuss the verb *balk-* [to shine] passed in the D207/2 line in the *Book of Dede Korkut*. No consensus is seen to exist regarding the sources about the origin of the verb, which is also mentioned as *balğı-* and *balğu-* in the Günbed manuscript of the *Book of Dede Korkut*. The word is not covered in many etymological dictionaries but is discussed in the Tietze and Nişanyan dictionaries. The first correct views on the verb *balki-* were put forward by Tietze, who associated the word with the word *bark* [lightning] of Arabic origin and argued it to have developed as *barkı-* > *balkı-* with the denominal verb suffix +i-. This study presents the morphological and semantic adventure of the word from the first texts to today's Anatolian dialects and attempts to reveal that Tietze's etymology needs to be corrected alongside the proofs for this. Thus, the study suggests that the word did not develop in Turkish as *bark* > *barkı-* > *balkı-*, as Tietze had stated, but developed as *balk* > *balkı-* > *barkı-* as the word was written as *balk* in earlier Turkish texts.

Keywords: *Book of Dede Korkut*, *berk*, *balkı-*, *barkı-*, etymology

¹Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, Türkiye

ORCID: Ş. Y. 0000-0001-7020-2597

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Şahin Yıldız,
Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Van, Türkiye
E-mail: sahin yıldız@yyu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 28.10.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 14.02.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 28.02.2023

Kabul/Accepted: 28.02.2023

Atf/Citation: Yıldız, S. (2023). Dede Korkut Kitabı'nda geçen *balkı-* fiili üzerine. *TUDED*, 63(1), 87-95.

https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1195923

EXTENDED ABSTRACT

The *Book of Dede Korkut* is one of the most important epics in Turkish literature and one of the few to have been able to remain in the center of the attention of researchers since its discovery. In order to make full and accurate use of the work, which contains important information about the history, culture, sociology and world-view of Oghuz Turks, a significant number of attempts at new readings and interpretations have been made in a short time. The etymology of the words in the stories has also attracted attention in this context and been the source of many studies. The current article discusses the verb *balkı*-, which is located in the sentence “*öteki kara tağuş bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm*” (D207 / 2) in the Dresden copy of the *Book of Dede Korkut*. The Günbed manuscript of the *Book of Dede Korkut* shows this word as *balğı*- and *balğu*-. No consensus is found in the sources regarding the origin of the verb, which does not occur in many etymological dictionaries. Tatçı mentioned a word change in the form of *berk urmak* > *balkırmak* / *balkurmak*, while Shahgoli et al. who studied the Günbed manuscript of the *Book of Dede Korkut*, reported that the word may have originated from Old Oghuz Turkish. Etymologically speaking, the word is only found in the Tietze and Nişanyan dictionaries. The information about word provided by Nişanyan is not consistent, while the first accurate views on *balkı*- were put forward by Tietze, who linked the word to the Arabic word *bark* [lightning] and tried to show how it had been made with the denominal verb suffix +1- in the form of *barkı*- / *balkı*-. This article presents the formal and semantic adventure of the word, from the early texts to the dialects of Anatolia, and tries to prove the etymology as provided by Tietze needs to be corrected. Thus, the article suggests that Tietze's statement of the *barkı*- form of the word being the first form is incorrect and that *balkı*- form is older, due to being mentioned as *balk* in the oldest Turkish texts.

In this context, the article begins by mentioning some studies on the *Book of Dede Korkut*. The section titled *On the Verb balkı*- provides examples of the use of the verb in *Behcetü'l Hadâik*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Codex Cumanicus*, *Divan of Yunus Emre*, *Kısasü'l-Enbiyâ*, and *Hüsrev ü Şirin*, which are the oldest texts in which the verb *balkı*- is used. Accordingly, the verb is said to have occurred in Turkish texts written as early as the end of the 12th century. The article then goes on to emphasize the derivatives and meanings of the verb *balkı*-. The section titled *balkı*- in the *Book of Dede Korkut* provides information about the sentences in which this verb was included in the work and how researchers have studied the verb *balkı*-. This section also notes how Schiemedede had misread the word as *Balkar*. The section titled *On the Origin of the balkı*- stated how the word is used as *balğı*- and *balğu*- in the Günbed manuscript through the influence of Azerbaijani Turkish. Because the word is used as *balk* in the earlier Turkish texts, the article attempts to explain the origin of the verb through *balkı*-. Afterwards, the researchers views on *balkı*- were mentioned and Tietze's opinion was discussed. Accordingly and contrary to Tietze's reasonable opinion, the word has been concluded to not have developed as *bark* > *balk* but to have entered Turkish as **belğ* or *balğ*, after which it began to be used as *balkı*- by taking the denominal verb derivation suffix +1-.

Giriş

Muharrem Ergin'in verdiği bilgiye göre (1969: IX) Fuat Köprülü tarafından Türk edebiyatının tamamından daha ağır bastığı söylenen *Dede Korkut Kitabı*, bulunduğu günden itibaren birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Dresden yazması H. O. Fleisher tarafından bulunduktan sonra eser ilim âleminin dikkatini çekmiştir. Türkiye dışında Von Diez ve W. Barthold gibi araştırmacılar Dede Korkut ile ilgili ilk önemli araştırmaları yaparken Türkiye'de de Kilisli Rifat Bilge, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, Mertol Tulum ile Mehmet Mahur Tulum, Osman Fikri Sertkaya, Semih Tezcan, Sadettin Özçelik ve Mustafa S. Kaçalın gibi araştırmacılar tarafından eser üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. 1950'de Ettore Rossi tarafından Vatikan'da bulunup tanıtımı ve ilmî neşri yapılan *Dede Korkut Kitabı*'nın Vatikan yazmasından sonra 2017'de Mustafa S. Kaçalın tarafından Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde Ankara yazması bulunmuştur. 2019 yılında Günbed ve 2022 yılında Bursa yazması¹ bulunmuştur. Böylece *Dede Korkut Kitabı*'nın beş yazması bilinir olmuştur. 2017 yılından sonra bulunan üç yazma, eski yazmalar ile mukayese imkânı sağlamaları açısından son derece önemlidir.

Dede Korkut Kitabı'nın ilgi görmesinin sebeplerinden biri taşıdığı önem iken diğer bir sebep ise eser üzerine yapılan yeni okuma ve anlamlandırma denemeleridir. Okuma ve anlamlandırmanın yanında hikâyelerde yer alan kelimelerin kökenleri de araştırmacılar için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada da *Dede Korkut Kitabı*'nda *Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyunu Beyan İder Hanum Hey* başlıklı hikâyede D207/2'de geçen "öteki kara tağuş bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm." (Ergin, 2011, s. 202) ifadesinde geçen *balkı-* fiilinin kökeni üzerinde durulacaktır. Öncelikle *balkı-* fiilinin geçtiği ilk Türkçe metinler ve anlamı üzerinde durulacaktır. Daha sonra *Dede Korkut Kitabı*'nda bu fiilin kullanıldığı cümleler ve araştırmacıların okuyuşları verilecektir. Böylece *balkı-* fiilinin kökeni ile ilgili bilgi verilip araştırmacıların yorumları ele alındıktan sonra kendi etimolojik önerimiz sunulacaktır.

balkı- Fiili Üzerine

Eski Türkçede tespit edemediğimiz *balkı-* fiili, ilk defa *Behcetü'l Hadâik*'te *közleri gevher deyük ol balkıyur yüzinde nür* 'gözleri cevher gibi yüzünde nur parlar' (Canpolat, 2018, s. 265); Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf* unda *taşkaru hem nür balkıban çıkar emdi* 'dışarıya nur da parlayıp çıkar şimdi' (Cin, 2011, s. 193); *Codex Cumanicus*'ta *sızgan kümüşley balkıdın 72a/4* 'sızan gümüş gibi parlaklığından', *haçını yarıkı balkısın 74a/1* 'haçın ışığı parlasın' (Argunşah ve Güner, 2015, s. 299, 304); *Yunus Emre Divanı*'nda *görse yüzün nûrunun balkıduğunu 3/4* 'görse yüzünün nurunun parladığını', *ayun on dördü misün balkı urur yüz ü yanak 132/1* 'ayın on dördü müsün parlar yüzün ve yanağın', *Muhammed nûrı balkıdı içümüzden 233/6* (Hz.) Muhammed nuru parlardı içimizden' (Tatçı, 2008, s. 24, 148, 257; Timurtaş, 2012, s. 76); *Kısasü'l-Enbiyâ*'da *tişlerindin nür balkınur 7r/12* 'dişlerinden nur parlar', *alnıda nür balkıp 180r/7* 'alnıda nur

1 Bu yazma Prof. Dr. Ersen Ersoy tarafından bulunmuş ancak henüz yayımlanmamıştır. Yazma ile ilgili Özçelik'in tanıtıcı mahiyetteki yazısına bakılabilir: Özçelik, S. (2022). "2022 Yılı Bahar Müjdesi: Dede Korkut'un Bursa Yazması" *Türk Dili*, Nisan 2022, Yıl: 71, Sayı: 844.

parlayıp' (Ata, 1997, s. 11, 257); *Hüsrev ü Şirin*'de *ni içtin kim yüzünde balkınur nür* 3891 'ne içtin ki yüzünde nur parlar?' (Hacıeminoğlu, 2000, s. 297) örneklerinde görülür. Örneklerin geçtiği eserlere bakıldığında *balkı*- fiilinin Türkçede en erken 12. yüzyılın sonunda yazılmış metinlerde görülmeye başlandığını söylemek mümkündür.

balkı- ve türevleri olan *balkın*- ve *balkur*- fiilleri için araştırmacılar 'parlamak, parıldamak, ışık saçmak, ışıldamak, dalga dalga ışık saçmak, aydınlanmak, çakmak (şimşek)' (Argunşah ve Güner, 2015, s. 650; Ata, 1997, s. 72; Canpolat, 2018, s. 344; Cin, 2011, s. 453; Dilçin, 2009, s. 36; Ekici, 2019, s. 207; Ergin, 2009, s. 37; Gökyay, 1973, s. 172; Kanar, 2011, s. 91; Paçacıoğlu, 2016, s. 102; Shahgoli vd., 2019: 232; Tietze, 2016: 591; Timurtaş, 2012: 293; Ünlü, 2012: 77) anlamlarını vermişlerdir. *balk vurmak* (Canpolat, 2018, s. 344), *bark urmak* ve *barkımak* (Kanar, 2011, s. 91) fiilleri de aynı anlamlarda kullanılır. Yine *balk balk* sık sık şimşek çaktığını, açık havanın ve ayın parlaklığını anlatmak amacıyla kullanılan zarf ve *balka*-şekliyle 'güneş doğmak' (Derleme Sözlüğü I, 2009, s. 507) anlamında Anadolu ağzlarında varlığını sürdürmektedir. Genelde fiil olarak kullanılan *balkı*- sözünden türemiş *balkı* 'güzel, parlak, süslü' (Dilçin, 2009, s. 36), 'parıltı, parlama' (Kanar, 2011, s. 91) ismi de kaynaklarda yer alsın bile Tietze ve Tekin (1994, s. 161) bu kelimenin anlamı ile uyuşmadığını ve yanlış yazım eseri olabileceğini ifade etmişlerdir.

Dede Korkut Kitabı'nda balkı-

Yukarıda anlamı ve türevleri üzerinde durulan *balkı*- fiili, *Dede Korkut Kitabı*'nda "*öteki kara tağuş bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm.*" D207/2 ifadesinde görülür. Araştırmacılar *balkır* 'parlar' ifadesini çoklukla aynı şekilde okumuşlardır (Ergin, 2011, s. 202; Gökyay, 1973, s. 100; Kaçalın, 2017, s. 149; Özçelik, 2016, s. 421; Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 421; Tulum ve Tulum, 2016, s. 89). Ancak Schmiede (2009, s. 123) "*öteki kara dağın bir yanında altı başı Balkar bir er gördüm.*" şeklinde yanlış okumuştur. Çünkü *balkı*- fiilinin *balka*-² şeklinde okunması kabul edilebilir olsa bile özel ad gibi büyük harfle yazılması ve hikâyede "altı başlı er" olmaması dolayısıyla kabul edilebilir bir okuma değildir.

Yukarıdaki ifadenin yanında *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında da *yaşınub doğan bed(i)rli ay, dünin balğır* 'ışıldayıp doğan bedirli ay geceleyin parlar' (Ekici, 2019, s. 39; Azmun, 2019, s. 28; Shahgoli vd., 2019, s. 203; Özçelik, 2021, s. 117), *çara gece olanda balğır doğar bed(i)rli ay* 'kara gece olduğunda bedirli ay doğup parlar' (Ekici, 2019, s. 47; Azmun, 2019, s. 31; Shahgoli vd., 2019, s. 205; Özçelik, 2021, s. 125), *ay sevinür dün balğır* 'gece parladığında (olduğunda) ay sevinir' (Ekici, 2019, s. 101; Azmun, 2019, s. 51; Shahgoli vd., 2019, s. 216; Özçelik, 2021, s. 179) cümlelerinde geçmektedir. *balkı*- fiili görüldüğü üzere *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında *balğı*- ve *balğu*- olarak geçmiştir. Yazmada da بالغير ve بالخور olarak yazılması, kelimenin, yazmanın müstensihî tarafından ikili şekilde kullandığını belirtir.

2 Yazmada (D207/2) kelime بالقر şeklinde geçer. Bu yazım *balkır* ve *balkar* okumalarının ikisini de verir. Bir önceki ibarede النى kelimesinde ن (nun) harfi biraz yayılarak yazıldığı için ت (te) gibi çıkmıştır. Ancak hikâyenin tümüne bakıldığında *alnı başı balkır bir er* ifadesinin doğru olduğu görülür.

***balkı-* Kelimesinin Kökeni Üzerine**

Yukarıdaki verilerden hareketle *Dede Korkut Kitabı*'nda *balkı-* olarak geçen kelimenin Türkçede görüldüğü ilk andan günümüze kadar türevleriyle birlikte *balğı-*, *balğır-*, *balğu-*, *balk*, *balka-*, *balkı*, *balkı-*, *balkın-*, *balkır*, *balkır-*, *balku-*, *balk ur-*, *balk vur-* *barkı-* ve *bark ur-* şeklinde geçtiği görülmektedir. Bu kelimelere bakıldığında hepsinin *balğ(ı-/u-)* *balk(ı-/u-)* ve *bark(ı-/ur-)* olmak üzere üç köke dayandığı görülmektedir. Bu üç kökten ilki olan ve *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında *balğ(ı-/u-)* olarak geçen kelime, *balk(ı-/u-)*'daki /k/ sesinin /ğ/ sesine dönüşmesi ile meydana gelmiştir. Çünkü Azerbaycan Türkçesi özellikleri gösteren (Ercilasun, 2019, s. 7) ve Dresden ile Vatikan yazmalarına göre daha geç bir tarihte istinsah edilmiş olan *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasındaki kelimenin eski yazmalarda *balkı-* şeklinde geçmesi, böyle bir ses değişiminin olduğunu izah edecek niteliktedir. Bunun yanında Azerbaycan Türkçesinde kelime sonunda /b/, /c/, /d/, /g/ ve /ğ/ gibi ötümlü ünsüzlerin korunması ve ilk hece sonundaki /k/>/ğ/ değişimi de (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2012, s. 181-182) durumu sesbilgisel açıdan açıklamaktadır. Bu durumda, elimizde yukarıdaki köklerden ikisi kalmaktadır: *balk(ı-/u-)* ve *bark(ı-/u-)*. Demek ki *balkı-* fiilinin kökünü bu iki kelime de aramak gerekmektedir.

Yukarıda “*balkı-* Fiili Üzerine” başlıklı bölümde görüldüğü üzere, kelimenin ilk kullanıldığı *Behcetü'l-Hadâik*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Codex Cumanicus*, *Yunus Emre Divanı*, *Kısasü'l-Enbiya* ve *Hüsrev ü Şirin* adlı eserlerin hepsinde *balkı-* şeklinde /l/’li kullanım söz konusudur. Demek ki kelimeyi *balkı-* üzerinden tahlil etmek daha isabetli görünmektedir.

Türkçenin etimoloji sözlüklerine bakıldığında Gerard Clauson, Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy’a ait sözlüklerde *balkı-* fiiline rastlanmaz. *balkı-* kelimesini ele alan etimoloji sözlüğü yazarlarına bakıldığında Andreas Tietze ve Sevan Nişanyan’ın sözlükleri karşımıza çıkmaktadır. Nişanyan *balkı-* kelimesine *Codex Cumanicus* ve *Lehçe-i Osmani*’den örnekler verdikten sonra ‘parıl-da- ve ışılda-’ anlamlarına geldiğini ve Oğuz ile Kıpçak lehçelerine özgü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca kelime ile aynı kökten geldiğini iddia ettiği *Balkan* kelimesine gönderme yapar ki *Balkan* ile ilgili madde başında verilen açıklama son derece yetersizdir (Nişanyan, 2018, s. 74).

balkı- fiili ile ilgili ilk doyurucu açıklamalar Tietze tarafından yapılır. Tietze *balkı-* fiilini açıklarken *barkı-* fiiline gönderme yapar (Tietze, 2016, s. 573). *barkı-* fiili ile ilgili kısımda kelimeyi, *barkı-/balkı-* olarak ikili şekilde gösterir ve ‘şimşek çakmak, parlamak ve parıldamak’ anlamlarını verdikten sonra *bark/balk* alıntı isimlerinden +1- isimden fiil yapma eki ile kelimenin türetildiğini *Ferec*, Şeyhoğlu Mustafa ve Leyla Erbil’den aldığı örnek cümleler ile ortaya koymaya çalışır (Tietze, 2016, s. 591). Aynı sayfada ‘şimşek’ anlamına gelen *bark/berk* kelimesine de değinir.

Bunlardan başka kelime ile ilgili şu görüşleri de vermekte fayda vardır: Paçacıoğlu *balkı-* kelimesinin *barkı-* kelimesinden geldiğini *barkı-* fiilinin de Tietze’den hareketle *berk+i-*’ten geldiğini belirtmektedir (Paçacıoğlu, 2016, s. 102, 104). Shahgoli vd. ise *yalabı-*, *dalbı-*,

evren ve *kuytu* gibi kelimelerle birlikte *balğu*- (<*balkı*-/u-) kelimesinin de Eski Oğuz Türkçesi kaynaklı olması gerektiğini belirtmişlerdir (Shahgöli vd., 2019, s. 195). Tatçı ise *Yunus Emre Divanı*'nda pek çok Arapça ve Farsça kelime ile birlikte *berk urmak* yapısının da Türkçeleştirilip *balkurmak* veya *balkırmak* şeklinde geçtiğini belirtmekte (1991, numarasız)³ ancak konu ile ilgili başka bir bilgi vermemektedir.

Buraya kadar verilenlerden hareketle *balkı*- ile ilgili en doyurucu görüşün kaynağının Tietze olduğu görülmektedir. Ancak Tietze'nin yaptığı etimolojiye iki aşıdan karşı çıkmak mümkündür. İlk olarak, برق olarak yazılan ve 'şimşek' anlamına gelen Arapça kelimenin *bark* şeklinde okunmasıdır. Bu okuma, kelimenin *ev bark* ikilemesinde geçen ve 'ev, mesken' anlamlarına gelen Türkçe *bark* kelimesi ile karıştırılma ihtimalini doğurduğundan doğru olma ihtimali son derece düşüktür. Asıl itiraz edilecek nokta ise şudur: برق *berk* 'şimşek' kelimesi *bark* şeklinde okunduğunda Arapçadan Türkçeye geçen فوق *fevk*, شوق *şevk* ve حوق *zevk* gibi kelimelerin de *favk*, *şavk* ve *zavk* şeklinde okunması gerekirdi ki bugün bu kelimeler genelde sondaki /k/ sesi incelti olarak *fevk*, *şevk* ve *zevk* şeklinde ince sıradan /k/ ile telaffuz edilmekte ve yazılmaktadırlar. Öyleyse برق *berk* kelimesinin de *bark* şeklinde okunması ve *balkı*- fiilinin *barkı*- üzerinden açıklanması tartışmaya açıktır.

İtiraz edilecek ikinci husus ise; tarihî metin gerçekliğidir. Yani Tietze'nin *bark*>*balk* şeklinde bir değişimden söz ettiği kelimenin, tespit edildiği ilk Türkçe metinlerde de *bark* şeklinde görülmesi ve daha sonra kronolojik olarak takip eden metinlerde kademeli olarak *balk* şekline dönmesi beklenirdi. Bu kademeli dönüşüm, muhtemelen ilk başta sadece *bark* şeklinin kullanılması, daha sonra *bark-balk* olarak ikili şekilde kullanım ve en son olarak *balk* şeklinin ağırlık kazanması biçiminde görülecekti. Ancak *Behcetü'l-Hadâik*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Codex Cumanicus* ve *Yunus Emre Divanı* gibi *balkı*- kelimesinin görüldüğü en eski tarihli eserlerde kelimenin *balk* şeklinde geçmesi Tietze'nin etimolojisi ile çelişir niteliktedir. Hatta *Codex Cumanicus*'ta görülen *sızgan kümüşley balkıdın* 72a/4 ibaresinde geçen *balkıdın* (<*balk*+1+dın) yapısında ilk şeklin *balk* olması gerektiği daha açık bir şekilde görülmektedir. Tietze'nin *balkı*- ile ilgili örnekleri aldığı eserlerden olan *Ferec*'de de *balkı*- şeklinde geçmesinin sebebi budur.

Öyleyse kelimenin Tietze tarafından verildiği gibi *bark*>*balk* şeklinde bir gelişim göstermediği, doğrudan **belk* veya *balk*⁴ şeklinde alındığını söylemek mümkündür. Daha sonra yazılan metinlerde görülen *bark urmak* yapısı *berk urmak* برق ارماق yapısının *berk urmak* olarak yanlış okunması sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Tietze tarafından برق 'berk' kelimesi *bark/berk* şeklinde ikili okunmuştur. Ancak verilen diğer örneklerden hareketle bazı Arapça kelimelerin başında ince ünlü olmasına rağmen kelimenin ق 'kaf' ile bitebildiği görülmüştür. Bu durumda ilk ünlünün kalınlaşmadığı diğer örneklerde de görülür. Öyleyse kelimenin **belk* veya *balk* şeklinin Türkçe için *bark* şekline daha eskicil olduğunu söylemek mümkündür.

3 Atıfta bulunulan çalışmanın atıf yapılan bölümünde sayfa numarası yoktur. Mustafa Tatçı'nın 1991 yılında çıkan *Yunus Emre Divanı* isimli çalışmasının girişinde yer alan "Yunus Emre'nin Divanı, Dili, Düşüncesi ve San'atı" başlıklı yazısının 2. sayfasının 3. paragrafında bu bilgiye yer verilmiştir. Tatçı'nın Yunus Emre Divanı ile ilgili son yayınında bu bölüm yer almadığı için kaynaklarda her iki çalışmaya da yer verilmiştir.

4 Alıntı kelimelerde r>l değişimine *merhem*>*melhem* ve *servi*>*selvi* kelimeleri de örnek olarak verilebilir.

Behcetü'l-Hadâik, Kıssa-i Yûsuf, Yunus Emre Divanı ve Codex Cumanicus'ta *balk* şeklinde geçmesi de bunu gösterir niteliktedir. Daha sonra ise kelimeye isimden fiil yapım eki olan +1-/u- eklenmiş ve kelime *balkı-/balku-* olarak gelişmiştir. *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında görülen *balğı-/balğu-* şekilleri ise /k/ sesinin ötümlüleşmesi ile ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Türk edebiyatının en önemli metinlerinden olan *Dede Korkut Kitabı*, bulunduğu günden itibaren birçok çalışmaya kaynaklık etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Eserle ilgili yapılan her yeni çalışma eserin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması, hikâyelerde yer alan kelimelerin daha sağlıklı şekilde çözümlenmesi konusunda önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, *Dede Korkut Kitabı*'nda D207/2'de "öteki kara tağuş bir yanında alını başı *balkır bir er gördüm.*" cümlesinde geçen *balkı-* fiili ele alınmıştır. *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında *balğı-* ve *balğu-* şeklinde geçen fiilin kökenini tespit etmek için tarihî metinler taranmıştır. Taramanın sonucunda kelimenin geçtiği en eski tarihli metinlerin *Behcetü'l-Hadâik, Kıssa-i Yûsuf, Codex Cumanicus* ve *Yunus Emre Divanı* olduğu görülmüştür. Buna göre kelimenin en erken 12. yüzyılın sonu veya 13. yüzyılın başında Türkçe metinlerde görüldüğü ortaya konulmuştur.

balkı- fiilinin 12. yüzyılın sonundan günümüze kadar *balğı-, balğır-, balğu-, balk, balka-, balk ur-, balkı, balkı-, balkın-, balkır, balkır-, balku-, barkı-* ve *bark urmak* türevleriyle Türkçede kullanıldığı görülmüştür. Bu türevlerin hepsi *balğ, balğ* ve *barğ* köklerine dayanmaktadır. Bunlardan ilki olan ve *Dede Korkut Kitabı*'nın Günbed yazmasında görülen *balğ* şekli Azerbaycan Türkçesinin etkisiyle /k/ > /ğ/ değişimi sonunda ortaya çıkmıştır. Geriye kalan *balk* ve *barğ* şekillerinden ise en eski metinlerde görülmesi dolayısı ile *balk* üzerinden çözümleme yapılmıştır.

Kelime, etimoloji sözlüklerinden sadece Nişanyan ve Tietze'ye ait sözlüklerde yer almıştır. Kelime ile ilgili ilk ciddi bilgileri ortaya koyan kişi Andreas Tietze'dir. Kelimeyi ilk defa *bark* 'şimşek' kelimesine dayandıran Tietze, *balkı-* fiilini de *barkı-* üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bu duruma tarafımızca iki açıdan karşı çıkmıştır. İlk olarak *berğ* 'şimşek' kelimesinin *bark* şeklinde okunmasının hatalı olduğu, Arapçadan Türkçeye geçen ve yazılış açısından benzer özellikler gösteren *şevğ, zevğ* ve *fevğ* gibi kelimelerden hareketle ortaya konulmuştur. İkinci gerekçe olarak kelimenin *bark* şeklinin daha eski olmadığı, bu kelimenin yer aldığı en eski tarihli Türkçe metinler olan *Behcetü'l-Hadâik, Kıssa-i Yûsuf, Codex Cumanicus* ve *Yunus Emre Divanı*'nda *balk* şeklinde geçmesinden dolayı /V'li şeklin daha eskicil olması gerektiği önerisi ortaya konmuştur. *barğ urmak* şeklinde fiilli kullanılan hâli ise *berğ urmak* yapısının yanlış okunma sonucunda ortaya çıkmış olması gerektiği tespit edilmiştir.

Bu gerekçelerden ötürü kelimenin Tietze'nin belirttiği gibi *barkı->balkı-* şeklinde gelişmediğini, Arapça *berğ* 'şimşek' kelimesinin Türkçeye **belğ* veya *balğ* şeklinde alındığını daha sonra isimden fiil yapan +1- eki yardımıyla *balkı-* şeklinde 'parlamak' anlamında fiil olarak kullanılmaya başladığını söylemek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-enbiya peygamber kıssaları I (Giriş-metin-ıtkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ II Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü elyazması soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen sahra nüshası: Metin – çeviri – sözlük – ıtkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-hadâik fî mev'izati'l-halâik*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, A. (2011). *Türk edebiyatının ilk Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi: Ali'nin kıssa-yı Yûsuf'u*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (Düzenleyen) (2009). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut kitabı Türkistan/Türkmen sahra nüshası soylamalar ve 13. boy-Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (2019). “Dede Korkut kitabı'nın yeni nüshası ve üzerindeki yayınlar”. *Milli Folklor*, s.23, ss. 5-22.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut kitabı*. 1000 Temel Eser Serisi. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut kitabı II. İndeks-gramer*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların diliyle Dedem Korkudun kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y., Yıldırım, H. (2007). “Azerbaycan Türkçesi”. *Türk lehçeleri grameri*, (Ed. A. B. Ercilasun), ss.171-230. Ankara: Akçağ Yayınları
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan sözlük çağdaş Türkçenin etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden nüshası- Metin, dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut -Günbed yazması- Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-inceleme-notlar-metin-dil içi çeviri-dizinler)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özçelik, S. (2022). “2022 yılının bahar müjdesi: Dede Korkut'un Bursa yazması”. *Türk Dili*, Nisan 2022, Yıl: 71, Sayı: 844.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Shahgöli, N. K., Yaghoobi, V., Aghatabai, S., Behzad, S. (2019). “Dede Korkut kitabı'nın Günbet yazması: İnceleme, metin, dizin ve ıtkıbasım”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c.16, s.2, ss.147-379.

- Schmiede, H. A. (2009). “D” “*Kitab-ı Dedem Korkut*” destanlarının Dresden nüshası. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). *Yünus Emre divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yünus Emre külliyatı 2: Yünus Emre divanı tenkitli metin*. İstanbul: H Yayınları.
- Tezcan, S., Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tietze, A., Tekin, T. (1994). “Tarama sözlüğü üzerine bazı açıklamalar II”. *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, ss. 159-169.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. Birinci Cilt A-B. (Ed.: S. Tezcan), Ankara: TÜBA Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Yunus Emre divanı*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Tulum, M., Tulum, M. M. (2016). *Dede Korkut Oğuznameler Oğuz beylerinin hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü I A-B*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

